

Over het masochisme bij de vrouw

door J. A. Groen*

Als ik in 'Assepoes en Ezelsvel' (dit tijdschrift) de mening van Odes-Fliegel (1973) onderschrijf, waar zij stelt dat er op het ogenblik niet veel analytici meer zullen zijn die denken dat masochisme een normaal onderdeel is van volwassen vrouwelijkheid, wil dit uiteraard geenszins zeggen dat ik denk dat we masochisme bij vrouwen niet aan kunnen treffen. Het lijkt mij dat er wat dit betreft niet zulke duidelijke verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen, vooral wanneer we ons beperken tot de masochistische fantasieën en even afzien van de manifeste perversie, die waarschijnlijk vaker bij mannen voorkomt.

Bij het denken over het voor mij toch wel erg ingewikkelde probleem van het masochisme ben ik geneigd de fantasie centraal te stellen. Het lijkt mij dat het ook hier primair een fantasiewereld betreft, een wereld waar lust slechts verkregen kan worden door vernederd en gepijnigd te worden.

Dat het bij het masochisme uiteindelijk gaat om het verkrijgen van lust is iets dat in de psychoanalytische literatuur wat dreigt te vervagen. Er bestaat de neiging alle tegen de eigen persoon gekeerde agressie masochisme te noemen, mogelijk enigszins parallel aan de Franse schrijvers die vaak spreken van anaal-sadisme als zij agressie bedoelen.

Freud (1915) heeft hiertegen al gewaarschuwd, waar hij in 'Triebe und Tribschicksale' zegt: 'Hier findet sich die Wendung gegen die eigene Person ohne die Passivität gegen eine neue. Aus der Quälsucht wird Selbstquälerei, Selbstbestrafung, nicht Masochismus.'

Bij het masochisme is duidelijk een ander nodig, een ander die de noodzakelijke pijn en vernedering levert. In de masochistische fantasie en in de perversie is de aanwezigheid van de ander duidelijk, in het morele masochisme is deze verborgen. Daar wordt zijn plaats vaak ingenomen door het noodlot. Nacht (1938) zegt over de morele masochist: 'les coups du destin dont il se plaint mais qu'il semble appeler sont assimilées par l'inconscient à ces coups reçus du père.' Daar is ook, althans op een bewust niveau, de lust verdwenen

* Zenuwarts te Utrecht.

waar het oorspronkelijk toch om begonnen was. Naar mijn mening moeten we echter bij diepergaande analyse ook bij het morele masochisme de onderliggende masochistische fantasieën bewust kunnen maken.

Ik zou dus uit willen gaan van de fantasiewereld. Deze fantasiewereld kan als zodanig blijven bestaan, maar kan ook leiden tot de perversie, waarbij fantasieën in handelingen worden omgezet, of tot het morele masochisme, waarbij zowel de lust als de fantasie verdrongen is en een levenshouding ontstaat die een steeds opnieuw oproepen van de slagen van het noodlot als doel lijkt te hebben.

Na zo het gebied enigszins te hebben afgegrensd kom ik aan het probleem dat ik in dit artikel centraal wil stellen, namelijk wat er te zeggen valt over het masochisme bij de vrouw, hoe het ontstaat en waar het voor dient en hoe het komt dat vrouwen in onze maatschappij nog steeds zo gemakkelijk de masochistische rol toebedeeld krijgen. In de psychoanalytische literatuur is hier betrekkelijk weinig aandacht aan besteed. Zowel Nacht (1938) als Reik (1941) wijden slechts een betrekkelijk klein deel van hun werk aan de vrouw.

Zeker bij Nacht wordt het probleem van het masochisme bij de vrouw geheel vanuit een fallocentrische hoek benaderd. Bij hem dient het masochisme zowel bij de jongen als bij het meisje om het gevreesde castratiegevaar uit de weg te gaan, waarbij het bij meisjes gaat om een gefantaseerd penisbezit. We zouden dus kunnen concluderen dat volgens Nacht meisjes alleen masochistische tendensen kunnen ontwikkelen voorzover ze zich een jongen voelen en horen tot wat Abraham (1921) het Wunscherfüllungstypus heeft genoemd.

Reik (1941) is het hier wel niet mee eens, maar bij hem is het verschil tussen mannelijk en vrouwelijk masochisme vooral kwantitatief. Het masochisme bij vrouwen is minder wild, minder hevig, zoals vrouwen ook minder hevig sadistisch zijn dan mannen. Dit laatste wil hij dan verklaard zien door het anatomisch geslachtsverschil, het bezit van een penis wordt gekoppeld aan een grotere hevigheid van de drift. Ook zouden volgens hem vrouwen niet zo sterk neigen tot zelfopoffering als mannen. De wijze waarop Reik hier over vrouwen schrijft (ze hebben alles net iets minder) maakt wel verklaarbaar dat een feministe als Shulamith Firestone (1970) hem als een 'male chauvinist' brandmerkt en hem fel aanvalt. Een ander m.i. belangrijker gezichtspunt van Reik is dat het oorspronkelijk altijd de moeder is die in masochistische fantasieën de sadistische rol speelt, en dat de mannen, die in die fantasieën voorkomen dienen als 'a dummy, behind which the original figure of the mother is concealed.' Het verschil in de ontwikkeling van jongens en meisjes zou dus zijn dat de jongen vasthoudt aan het eerste object (de moeder), het meisje niet; 'the girl later on alters the sex . . . , now the *man* has the position of the mother.'

Voor Marie Bonaparte (1951) is het masochisme bij de vrouw geen

probleem. Naar haar mening is het een essentieel bestanddeel van de vrouwelijke seksualiteit, zij spreekt dan ook van een 'masochisme feminin essentieel', dat zij zelfs traceert tot de eicel toe: 'la cellule femelle est, à son façon, primordialement masochique.' Als we op deze wijze kijken, blijft slechts als probleem hoe vrouwen al dan niet dit essentiële masochisme afweren. Lampl-de Groot (1937) ziet het dynamischer, als zij stelt dat meisjes vaak de masochistische fantasie door moeder gecastreerd te zijn als straf voor verboden wensen prefereren boven het accepteren van het feit, dat ze de penis nooit hebben bezeten. Hierbij blijft het overigens voor mij de vraag, of we een dergelijke fantasie masochistisch mogen noemen binnen de zojuist voorgestelde afgrenzing van wat met masochisme wordt bedoeld. Horney (1935) meent, dat masochistische trekken bij de vrouw misschien veelvuldiger voorkomen dan bij de man, maar dat dit dan toch wel voor een groot deel veroorzaakt wordt door de structuur van de maatschappij, waardoor meisjes een 'lower selfsteem' hebben dan jongens. Bovendien ziet zij als een belangrijke factor het blokkeren (vanuit maatschappelijke structuren) van agressie en expansie op seksueel gebied, terwijl bovendien de geringere spierkracht van meisjes een rol zou kunnen spelen. Op een meer intrapsychisch vlak lijkt het haar dat sadomasochistische fantasieën over de ouderlijke coïtus en een identificatie met de moeder als slachtoffer van belang zijn. Ook de reële mogelijkheid van verkrachting (dit in tegenstelling tot de veel geringere reële mogelijkheid van castratie voor jongens) zou mee kunnen spelen in het tot stand komen van masochistische fantasieën.

Novick en Novick (1972) bespreken het voorkomen van fantasieën over geslagen worden vanuit hun kinderaanalytische ervaring. Zij menen dat deze fantasieën bij jongens en bij meisjes verschillend gewaardeerd moeten worden. Bij meisjes, zo zeggen zij, is het veelal geen teken van een excessief masochistische instelling, de wens om geslagen te worden kan hier heel goed gesublimeerd worden en meewerken aan het tot stand komen van een 'appropriate feminine passivity'. Bij jongens echter moeten zij gewaardeerd worden als teken van een ernstige ontwikkelingsstoornis, zeker wanneer zij nog bestaan in de puberteit.

Grunberger (1956) geeft duidelijk aan dat hij het verloop van de totstandkoming van masochistische wensen voor meisjes en jongens gelijk ziet. Waar het volgens hem om gaat is de wens, vader van zijn penis te beroven, zoals het kind kan fantaseren dat moeder dat doet. Deze wens moet afgeweerd worden, en dus moet de identificatie met de slechte, castrerende moeder teniet gedaan worden. Daardoor ontstaat er een instelling die uitdrukt: ik ben tegengesteld aan deze slechte moeder, ik ben het die gemaltraitieerd wordt door vader (mannen), niet vader is het slachtoffer (hetgeen later wordt: niet mannen zijn het slachtoffer) maar ik, en, voorzover ik lust kan voelen, kan ik dat alleen maar als ik slachtoffer ben. Opmerkelijk is, dat Grunberger dit gehele gebeuren wil zien als iets dat zich afspeelt voor de oedipale fase, eigenlijk als iets dat eerst

plaatsgevonden moet hebben voordat de oedipale periode zijn intrede kan doen. Hij stelt dan ook telkenmale, dat we hier met een anaalmechanisme te maken hebben, 'the introjection of the penis in an anal-sadistic manner'. Hoewel ik in de beschouwingen van Grunberger zeker lijnen zie die bruikbaar zijn voor een meer psychodynamische verklaring van het masochisme, spreekt mij dit laatste geenszins aan, het lijkt mij integendeel de toch al ingewikkelde materie overbodig moeilijk te maken. Bovendien lijkt mij de stelling, 'the introjection of the paternal penis is indispensable before Oedipal development can begin, this applies to both sexes' in zijn algemeenheid erg aanvechtbaar. Ik wil deze korte opsomming van wat enkele schrijvers te zeggen hebben over het masochisme bij de vrouw beëindigen met Chasseguet-Smirgel (1964). Zij is duidelijk iemand die de psychoseksuele ontwikkeling van het meisje als een zelfstandig iets ziet, die niet parallel verloopt met die van het jongetje. Zij beschrijft een aantal patiënten bij wie de door Grunberger genoemde wens de penis van vader te incorporeren een duidelijke rol speelde; voor deze vrouwen was de ouderlijke coïtus in laatste instantie de agressieve incorporatie van de penis van vader door moeder. Hieruit ontstond een schuldgevoel, tengevolge waarvan de 'vaginal awareness' werd verdrongen en een coïtale frigiditeit ontstond.

Fantasieën over wat er nu eigenlijk gebeurt bij de ouderlijke coïtus spelen overigens toch een belangrijke rol in de beschouwingen van vele schrijvers die zich hebben beziggehouden met het probleem van het masochisme, o.a. bij Horney (1935), Nacht (1938), Rubinfine (1965), Schuster (1966) en Gero (1962). Een conceptie van de ouderlijke coïtus waarin het elkaar pijn doen, het elkaar beschadigen en mogelijk ook het elkaar vernederen enerzijds, een vaag weten dat het een lustvol gebeuren is anderzijds, een rol speelt lijkt ook mij van het grootste belang voor de genese van masochistische tendensen. Waar lijkt mij weinig over is geschreven is hoe het komt dat zoveel kinderen dergelijke fantasieën ontwikkelen. Bovendien doet zich de vraag voor hoe de verschillen liggen van kind tot kind. Het zal wel zo zijn dat bij het ene kind meer sado-masochistische fantasieën ontstaan dan bij het andere, en als dat zo is moeten we trachten hier een verklaring voor te vinden.

Het zou enige verheldering kunnen geven wanneer we het ontstaan van de sado-masochistische conceptie van de coïtus zien als een projectie van eigen agressieve neigingen. Wanneer een kind boordevol agressie zit en met deze agressie geen raad weet kan het gebeurtenissen in de buitenwereld die zich daar voor lenen als zeer agressief gaan beleven, om daarmee het intrapsychisch conflict over eigen agressie enigszins te verlichten. Vanuit deze wijze van kijken kunnen we veronderstellen, dat hoe meer conflicten het kind over zijn agressie heeft, hoe meer het de ouderlijke coïtus als een tegelijkertijd lustvol en agressief gebeuren zal opvatten, met andere woorden hoe sterker de sado-masochistische conceptie zal zijn.

De vraag is nu hoe het komt dat het ene kind agressiever is dan het andere (of misschien kan ik beter zeggen dat er bij het ene kind

een ernstiger conflict bestaat over agressieve neigingen dan bij het andere). De mate hiervan zal zeker mede bepaald worden door de mate van de frustratie, die vooral het kleine kind moet verdragen. Kuiper (1969) heeft dit fraai geformuleerd als hij zegt: 'dass die Frustration direkter Triebäusserungen wohl auch gerade deshalb so schwer zu ertragen und so störend für die gesunde Anpassung ist, weil das Mass an Aggression als Antwort auf solche Frustration die Persönlichkeit noch vor ein besonderes Problem stellt. Sie entbehrt nicht nur viel, sie muss auch lernen, mit ihrer durch den Ärger erweckten Wut umzugehen.' Het is, dacht ik, vooral de frustratie uit de vroegste tijd die sterke agressieve neigingen mobiliseert, waarmee het kleine kind moeilijk raad weet. De rol van de moeder is hierbij uiteraard van eminent belang. Een moeder die weinig liefde kan geven zal, hoe goed zij misschien ook in materieel opzicht voor haar kind zorgt, een te grote mate van frustratie veroorzaken, die op zijn beurt weer leidt tot agressie.

Nu we hierbij zijn uitgekomen lijkt het me zinvol te kijken, bij welke schrijvers deze vooral preoedipale problematiek een centrale plaats in het ontstaan van het masochisme heeft. We komen dan in de eerste plaats terecht bij Berliner (1940, 1942, 1947, 1958). Hij spreekt van een 'preoedipal need that has deep and intense associations with frustration'. De frustratie ziet hij vooral veroorzaakt door wat hij wrede ouders noemt, ouders die hun kinderen meer haten dan liefhebben. Hierdoor ontstaat de typisch masochistische instelling, die hij beschrijft als een behoefte aan liefde van mensen die je haten. Het gaat primair ook niet om de pijn, maar om de liefde van degene die de pijn veroorzaakt. Masochisme, zegt Berliner, kan in de meest pure vorm geobserveerd worden in het gedrag van een trouwe hond die door zijn baas wordt geslagen. Naar zijn mening is het niet zo, dat masochisme ontstaat uit een omkering van sadisme. Hij verwijst meerdere malen naar de al door mij genoemde passage van Freud uit *Triebe und Triebchicksale* en stelt, dat om van masochisme te kunnen spreken er steeds een andere persoon nodig is, een persoon die mogelijk wel kan worden uitgebreid tot de 'wereld', 'het noodlot', maar die er ook in deze verhulling altijd moet zijn. Deze persoon is een representant van de oorspronkelijke hatende ouder. Masochisme is volgens hem een stoornis in vroege objectrelaties, het is niet voldoende het te verklaren vanuit oedipale conflicten, integendeel, het Oedipuscomplex wordt juist beïnvloed door de al eerder opgetreden stoornis, een beïnvloeding waarover hij zich verder niet uitlaat.

Ondanks de betrekkelijke eenzijdigheid van Berliners beschouwingen lijken ze mij toch van groot belang, vooral omdat hij het accent legt op objectrelaties die aan het Oedipuscomplex voorafgaan. Alleen gaat hij te gemakkelijk voorbij aan de geweldige agressie die veroorzaakt moet worden door de extreme frustratie die ouders, zoals hij ze beschrijft, veroorzaken. Dat deze agressie uitsluitend een uitweg zou zoeken in de 'drive to punish the love-object with the help of failure and unhappiness', een mechanisme dat hij 'making sorry' noemt, lijkt mij onwaarschijnlijk.

Overigens is Berliner niet de enige die groot belang hecht aan preoedipale factoren. Ook Lihn (1971) wijst op de betekenis van vroege preoedipale traumata, evenals Rubinfine (1965) en Bond (1967). Terwijl Berliner spreekt over 'ouders', is het bij de laatstgenoemde schrijvers meer expliciet de moeder waar het om gaat. Dat lijkt mij ook voor de hand te liggen, we spreken immers over een periode waar de moeder de belangrijkste persoon in het leven van het kind is. Zowel voor de jongens als voor het meisje geldt dat een moeder die meer dan gewoon frustreert, een moeder dus die niet voldoende van haar kind kan houden, de oorzaak is dat er zeer sterke agressieve neigingen zullen ontstaan die primair tegen die moeder zijn gericht.

Bij het ontstaan van oedipale wensen wordt dit alles speciaal voor het meisje nog moeilijker, want zij vindt diezelfde frustrerende moeder nu wederom op haar weg als degene die met vader doet wat zijzelf zou willen doen. De agressieve instelling tegen moeder zal op deze manier versterkt worden, een instelling overigens die toch deel blijft uitmaken van een ambivalente houding, immers blijft de liefde voor moeder en de behoefte aan liefde en bescherming van moeder zonder twijfel bestaan. Onze analytische terminologie doet vaak wat technisch en mechanisch aan, en heeft het nadeel dat er soms wat weinig aandacht overblijft voor de meer inhoudelijke kant van de zaak. Daarom lijkt het me, dat we op het punt waar ik nu ben uitgekomen er goed aan doen te trachten de toestand waarin het kind is uit te drukken in kindertaal. Ik kan me voorstellen dat het kleine meisje, als ze al haar gevoel kan en durft te uiten, dit doet door bij voorbeeld te zeggen: 'Mammie is stout'. Als iemand stout is, wordt ze gestraft, dat is wat zo'n klein meisje inmiddels heeft geleerd. Aangezien ze zelf te klein is om als efficiënte straffer te fungeren, zal ze omzien naar iemand die daar wel voor in aanmerking komt. Ze zal dan min of meer vanzelfsprekend bij vader uitkomen, die zich zeer waarschijnlijk al kenbaar heeft gemaakt als iemand die voor die rol in aanmerking komt.

Wanneer we nu terugkeren naar wat ik al gezegd heb over de fantasieën die ontstaan over de ouderlijke coïtus, mede door de projectie van agressieve neigingen in dit gebeuren, dan lijkt het me dat we hieraan nu iets meer inhoud kunnen geven. Wat er bij de coïtus tussen vader en moeder voor ons agressieve kleine meisje gebeurt, ja moet gebeuren, is: vader straft moeder. Hij straft haar bij voorbeeld door haar te slaan, en dat dit niet zo ver gezocht is bleek mij onlangs nog uit het verhaal van een kind, dat van mening was dat als zijn ouders in bed vrijden, dit vrijen bestond uit een voortdurend op de billen van moeder slaan door vader. Maar ook komen we fantasieën tegen bij volwassen analysanten waarin de straf wordt toegepast met de penis als uitvoerend orgaan. Uiteraard betreft het hier fantasieën die hun oorsprong hebben in een tijd dat de analysant nog een klein kind was en die later onbewust zijn geworden, om dan door de analyse weer in het bewuste weten terug te komen.

Ik dacht dat we dit goed in het oog moeten houden, anders krijgt het praten (en schrijven) over deze fantasieën al gauw iets dat ongelooft en lachlust opwekt. Zo wordt door veel feministische schrijfsters Freud geciteerd op een manier, die overkomt als zou hij, wanneer hij over dit soort fantasieën spreekt, bedoelen dat deze tot de gewone, beschikbare inhoud van het psychisch beleven van volwassen vrouwen behoren, waardoor het bij een niet-analytisch geschoold publiek als belachelijk overkomt, vooral wanneer mededelingen hierover ook nog uit de context zijn gehaald. Ik denk dat we ons steeds goed voor ogen moeten houden dat het hier gaat om een kinderlijke sprookjeswereld, waarin vrijwel alles mogelijk is. Zo weet ik van iemand die zich kon herinneren als kind de fantasie gehad te hebben, dat de ouderlijke coïtus eruit bestond dat vader moeder doodmaakt, om haar vervolgens 's ochtends weer tot leven te brengen, een fantasie, die net als al dit soort fantasieën gedurende lange tijd onbewust kon blijven voortbestaan en invloed had op het volwassen functioneren.

Als we terugkeren naar het kleine meisje dat moeder gestraft wil zien, kunnen we de gang van zaken ook zo formuleren dat vader daarbij de uitvoerder is van hetgeen het meisje zelf zou willen doen. De vraag doet zich voor of het wel zo voor de hand ligt te veronderstellen dat zij moeder, en dit is dan toch de in haar ogen zeer machtige moeder, daarbij alleen als slachtoffer ziet. Als zijzelf op enigerlei wijze agressief is tegen moeder zal dit immers onmiddellijk een tegenactie van moeders kant veroorzaken. Als ze nu de vaderlijke penis als straffend orgaan beschouwt, kan zij heel goed de bijkomende fantasie ontwikkelen dat moeder dit niet neemt en als tegenmaatregel vader de penis afneemt en hem opbergt. Dit opbergen gebeurt dan niet in een of andere kast, zoals dat wél gebeurt met bij voorbeeld slagwapens die het meisje zelf op een verboden manier hanteert, maar in de moeder zelf, en wel in haar buik. Ook dit mag misschien onwaarschijnlijk klinken, maar ik ben toch een dergelijke fantasie tegengekomen bij een vrouwelijke analysant. Deze vertoonde een uitgesproken moreel masochisme, waarachter een wereld van masochistische fantasieën schuilging. Ook bleek zij seksueel sterk geprikkeld te worden door het lezen van masochistische lectuur, zij deelde mij mede dat zij, toen zij *Histoire d'O* van Pauline Réage (1962) las, om de tien bladzijden een orgasme kreeg. Deze mogelijkheid om frequent tot een orgasme te komen was in schrille tegenstelling tot de onmogelijkheid het orgasme te bereiken door middel van een coïtus. Het was haar ook nooit gelukt op welke wijze dan ook een orgasme te krijgen in aanwezigheid van een man. Dit alles werd wat meer verklaarbaar toen zij zich bewust werd van een fantasie, die als inhoud had dat zij bij de coïtus mannen hun penis afpakte om deze vervolgens in haar buik te bewaren. Bij een orgasme, zo verliep de fantasie verder, kwamen deze penissen naar buiten, iets dat niet zo bezwaarlijk was als niemand het zag, maar uiteraard niet gezien mocht worden door een man, die immers al slachtoffer was geweest of toch minstens gezien moest worden als een volgend slachtoffer. Dat een derge-

lijke fantasie niet alleen maar bij deze analysant voorkomt blijkt wel als we in de *Hexenhammer* (uit plm. 1486) lezen over wat heksen met het mannelijk orgaan konden doen. In de Engelse vertaling (1951) wordt de vraag 'Whether witches may work some Prestidigitatory Illusion so that the Male Organ appears to be entirely removed and separate from the Body', bevestigend beantwoord en wordt als remedie geadviseerd de betreffende heks vriendelijk te benaderen, waarna ze soms goedgunstig de penis aan de rechtmatige eigenaar teruggeeft. Hoe dit in zijn werk gaat wordt in de volgende passage beschreven: 'For a certain man tells that, when he had lost his member, he approached a known witch to ask her to restore it to him. She told the afflicted man to climb a certain tree, and that he might take which he liked out of a nest in which there were several members. And when he tried to take a big one, the witch said: "You must not take that one; adding, because it belonged to a parish priest".'

Overigens noemde ik reeds Chasseguet-Smirgel, die bij haar patiënten ook fantasieën aantrof die handelden over de incorporatie van de vaderlijke penis, hetgeen bij de betreffende meisjes schuldgevoelens ten aanzien van de vader veroorzaakte. Ook mijn analysant voelde zich schuldig, en had de fantasie lange tijd verdrongen en geheel overdekt met sterk masochistische fantasieën, het kiezen van sadistische partners en een levenswijze die geheel paste in het morele masochisme.

Als het meisje zich al schuldig voelt over deze fantasie, hoe veel schuldiger moet ze zich dan wel niet voelen over de fantasie waarin zij de moeder, die toch qualitate qua 'untouchable' is, gestraft laat worden! Om aan dit schuldgevoel te ontkomen kan ze zich met de moeder als slachtoffer identificeren, iets dat vooral door Jekels (1930) in zijn beschouwingen over de genese van het medelijden fraai beschreven is. Dan ontstaat een fantasie dat vader haar op dezelfde wijze straft als zij het hem moeder heeft laten doen. Bij de oedipale wens naar vader, de wens door hem gecooïteerd te worden, komt nu de fantasie, dat hij haar tegelijkertijd zal straffen, hetgeen betekent dat hij haar pijn zal doen en zal vernederen. Tengevolge van de identificatie met moeder die wraak neemt op vader door zijn penis in beslag te nemen zal een nieuw schuldgevoel kunnen ontstaan, hetgeen dan weer geboet moet worden door verdere straf te ondergaan. Er ontstaat een *circulus vitiosus*, omdat iedere ondergane straf wraakfantasieën oproept, die weer gestraft moeten worden. Het is overigens kenmerkend voor masochistische fantasieën, dat zij nooit eindigen, zoals geïllustreerd wordt door de fantasie van een man, die in de rij moest staan om zijn straf in ontvangst te nemen, als dit was gebeurd moest hij achter aan de rij weer aansluiten enzovoorts.

Ik heb getracht een ontwikkelingslijn te beschrijven die wat meer licht kan werpen op de voor het masochisme kenmerkende koppeling van lust en straf, een lijn die bij de bovengenoemde analysant ook duidelijk aanwezig was. Van belang is nu de vraag hoe de relatie is met de penetratieangst van het kleine meisje. Het is te

verwachten, dat deze angst belangrijk versterkt zal worden wanneer de coïtus als een straf wordt opgevat, een straf die weliswaar oorspronkelijk voor moeder is bedoeld, maar die daarna tengevolge van de identificatie met het slachtoffer toch bij het meisje zelf terecht komt. Om aan de vernietiging van de vagina te ontkomen wordt deze meest gruwelijke straf uitgesloten uit de fantasie en vervangen door een aantal straffen dat in ieder geval de vagina intact laat. Deze gang van zaken maakt ook duidelijk waarom sommige vrouwen slechts dan een coïtaal orgasme kunnen beleven, wanneer zij tijdens de coïtus fantaseren over gestraft, vernederd, geboeid en gepijnigd worden.

Waar het hierbij dus om draait is lijkt mij de fantasie, dat, als er maar zoveel mogelijk andere straffen toegepast worden, de gevreesde destructie van het genitaal niet op zal treden. Overigens kan dit alles toch ook nog verder afgeweerd worden, bij voorbeeld door de reeds beschreven identificatie met de moeder die vader straft door zijn penis in beslag te nemen, maar ook door identificatie met de straffende, machtige vader.

Het interessante van een boek als *Histoire d'O* is bij voorbeeld dat deze beide identificaties beschreven worden. Over de zeer masochistische heldin van het verhaal wordt verteld dat zij een periode in haar leven heeft gekend dat ze mannen geheel volgens het door Abraham (1921) beschreven 'Rachetypus' behandelde en tegelijkertijd trachtte vrouwen te veroveren en deze aan haar wil te onderwerpen, terwijl ze bovendien een andere vrouw probeert te dwingen zich in dezelfde masochistische situatie te begeven als die, waarin zij zichzelf bevindt. We zouden kunnen zeggen, dat O een mengeling is van drie typen, het 'Rachetypus', het 'Wunscherfüllungstypus' en het masochistische type.

Ik heb hieraan wat meer aandacht gewijd omdat ik meen, dat we deze mengeling vaker bij vrouwen tegenkomen. Dit lijkt mij ook daarom van belang, omdat het naar mijn idee niet juist is masochistische vrouwen te zien als passief, lijdzaam en onopvallend. Deze laatste vrouwen behoren tot het type dat ik in 'Assepoes en Ezelsvel' heb beschreven, een type vrouw waarvan ik toch wel zou aarzelen het masochistisch in engere zin te noemen. Het verschil wordt vooral bepaald doordat de masochistische vrouw lust zoekt, en zich vaak geenszins in een hoekje terugtrekt. Dit geldt ook voor het morele masochisme, de slagen die het noodlot toebrengt worden vaak actief uitgelokt. Daarom zijn de beschouwingen van Loewenstein (1957) zo interessant als hij spreekt over 'seduction of the agressor' als iets dat veelvuldig voorkomt bij het masochisme. Bij vrijwel ieder kind komt deze 'seduction of the agressor' als spelletje voor, een spelletje dat we eigenlijk heel gewoon vinden, en dat we misschien het beste het 'pak-me dan, als je kan'-spel kunnen noemen (in een andere vorm kennen we het als het 'oude-oude toverheks'-spel). In de masochistische ontwikkeling krijgt dit 'pak-me dan als je kan' een grote betekenis, niet alleen naar personen toe, maar ook naar de wereld, naar het noodlot. Bij het spel hoort, dat het 'pakken' uiteindelijk ook plaatsvindt, en dit is precies wat

in het morele masochisme gebeurt. Dezelfde grote mate van activiteit die kinderen in dit spel aan de dag leggen vinden we terug bij vrouwen, die zich in een masochistische richting hebben ontwikkeld, een activiteit die hen, het zij nogmaals gezegd, onderscheidt van de Assepoesters.

Ik heb getracht een lijn aan te geven langs welke het masochisme kan ontstaan. De vraag 'waar dient het voor' kan vanuit deze lijn worden beantwoord met: het dient om angst af te weren en schuld te elimineren. De angst is hierbij niet, zoals bij voorbeeld Nacht (1938) het wil zien, de angst voor castratie van een gefantaseerde penis, maar wel voor de destructie van de vagina door de gevaarlijke penis. De angst is ook de angst voor liefdesverlies, en, tengevolge van de agressieve neigingen de angst dat het geliefde object (dat de moeder immers tevens is) vernietigd wordt.

De schuld die geëlimineerd moet worden is ontstaan tengevolge van de agressieve gevoelens ten aanzien van de frustrerende moeder, gevoelens die hun oorsprong hebben in een preoedipaal stadium, maar zeer sterk toenemen in de oedipale fase. Het schuldgevoel kan nog versterkt worden door de fantasie dat de moeder, met wie het meisje zich geïdentificeerd heeft, wraak neemt op de straffende vader. Ook bij le Coultre (1953, 1956) neemt het elimineren van schuldgevoel een centrale plaats in bij zijn beschouwingen over perversies. Hij wijst ook op het feit, dat het meebeleven van de gevoelens van de werkelijke partner bij perversies zo'n grote rol speelt. Het meebeleven dat op kan treden bij masochistische vrouwen, het meebeleven dus van de gevoelens van de sadistische partner, wordt in mijn beschouwingwijze verklaarbaar doordat het meisje oorspronkelijk haar agressieve neigingen in vader heeft geprojecteerd. Projectie komt mij overigens voor als een van de allerbelangrijkste momenten in de masochistische ontwikkeling, zoals ook wordt benadrukt door o.a. Brenman (1952) en Socarides (1958).

Naast de genoemde functies van het masochisme kan het ook een grote betekenis krijgen als narcistische bevrediging. Lampl-de Groot (1963) heeft gewezen op het grote belang van masochistische grootheidsfantasieën als een vaak verborgen, maar zeer krachtige bron van narcistische gratificatie, 'the patient feels himself to be a unique, exalted person, an exception, superior to his fellow men, a martyr.' Zij wijst er op, hoe belangrijk de persoonlijkheid van de ouders hierbij is, omdat door deze mede de inhoud van de primitieve idealen wordt bepaald. Voor het meisje is daarbij, lijkt mij, vooral de persoonlijkheid van de moeder van belang; wanneer moeder iemand is met een masochistische levenshouding en bovendien deze houding nog uitdraagt als iets dat zeer hoogstaand is, zal het meisje dit geredelijk als ideaal overnemen.

Stolorow (1975) bespreekt de narcistische functie van masochisme aan de hand van de opvatting van Kohut (1971). Hij wijst op de betekenis van pijn en huiderotiek voor de 'selfrepresentation', op de rol die exhibitionisme, het 'gehoor' en de spiegel bij masochisme

spelen en op de relatie tussen masochisme, de 'idealized parent-*imago*' en 'the grandiose self'. Hij zegt: 'Clinical experience suggests that . . . masochistic activity serves the self-representation by sustaining merger with the idealized parent-*imago*, so that submissiveness, self-denial and self-surrender typify his relations with the object.'

De verheerlijking van het masochisme (de 'grand-martyrfantasies' die Lampl-de Groot beschrijft) maakt de stap naar de vraag, hoe de invloed van de maatschappij in de totstandkoming ervan is, voor de hand liggend. Wij leven immers reeds zeer vele eeuwen in een wereld die vooral bepaald is geweest door de godsdienst, een godsdienst die de nadruk heeft gelegd op de grote en hoge betekenis van het lijden, een godsdienst bovendien, die de vrouw lange tijd heeft willen zien als een wezen dat, aanvankelijk zonder ziel, later toch hoogstens gewaardeerd werd als zijnde tweederangs. Uit deze tweederangspositie kon zij zich verheffen door zich te manifesteren als martelares, een positie waaraan een zeer hoge waardering werd toegekend. Dat vrouwen als slachtoffer werden gebruikt blijkt wel uit de heksenvervolging, waaraan volgens een ruwe schatting negen miljoen onschuldige vrouwen ten offer zijn gevallen. Vrouwen waren de zondebokken par excellence, was er bij voorbeeld een hagelstorm geweest die de oogst vernielde dan was dat de schuld van een vrouw, die dan als heks voor deze schuld moest boeten op de brandstapel.

Ik ben geneigd deze gang van zaken te verklaren uit het conflict dat ontstaat wanneer mannen zich geroepen voelen zich masochistisch te onderwerpen aan een machtige vader-god. De agressie wordt op deze wijze wel afgeweerd, maar blijkbaar is dit niet voldoende, zodat er gezocht wordt naar een mogelijkheid om agressief te kunnen handelen. Het slachtoffer van deze agressie wordt dan gezocht onder de zwakkeren, en hierbij speelt (speelde?) de geringere lichaamskracht van vrouwen een belangrijke rol, want in dit opzicht, en waarschijnlijk ook in dit opzicht alleen, zijn vrouwen inderdaad het zwakke geslacht. Een dergelijk gedragspatroon is overigens ook vele malen bij chimpansees geobserveerd, bij wie de onderwerping aan een sterker mannetje gevolgd wordt door het maltraheren van een vrouwtjes-aap. Dit alles impliceert ook, dat vrouwen niet zo agressief mogen zijn als mannen, zij zijn er meer om de mannelijke agressie in ontvangst te nemen. Dit zien we ook heden ten dage nog duidelijk in de opvoeding, het is aan meisjes minder toegestaan ruwe spelletjes te spelen, dingen te vernielen dan aan jongens.

Agressie uiten wordt voor het meisje dus moeilijker dan voor de jongen, en dit zal de beschreven projectie van eigen agressieve neigingen in de vader (die in onze maatschappij toch al de rol van straffer heeft toebedeeld gekregen) bevorderen, evenals de identificatie met de moeder als slachtoffer, want ook deze rol heeft in de loop der tijden een neerslag in het onbewuste gegeven.

Dat in een patriarchale cultuur vrouwen als masochistisch worden beschouwd (le masochisme essentieel van Bonaparte) komt ook

doordat de mannen hun eigen masochistische neigingen, die immers niet goed passen bij hun mannelijkheidsideaal, en bloc in 'de vrouw' projecteren. Op deze verschillende manieren wijst de cultuur het meisje de weg naar het masochisme, een weg die zij zeker niet per se hoeft in te slaan, maar die wel verleidelijk breed is. Of zij deze weg zal kiezen hangt echter primair af van vorm en inhoud van haar intrapsychische conflicten. Dat deze, juist wat het masochisme betreft, zeer ingewikkeld zijn blijkt wel uit de vele verschillende invalshoeken van waaruit er over geschreven is. Ik heb getracht, voor wat betreft het tot stand komen van het masochisme bij de vrouw, iets bij te dragen dat tot verdere verheldering kan leiden.

Literatuur

- Abraham, K. (1921), Ausserungsformen des weiblichen Kastrations Komplexes, in: *Psychoanalytische Studien II*. S. Fischer Verlag, 1971.
- Berliner, B. (1940), Libido and Reality in Masochism. *Psychoanal. Quart.* 9, 322-333.
- Berliner, B. (1942), The concept of Masochism. *Psychoanal. Rev.* 29-4, 386-400.
- Berliner, B. (1947), On some Psychodynamics of masochism. *Psychoanal. Quart.* 16, 459-471.
- Berliner, B. (1958), The Role of Object Relations in Moral Masochism. *Psychoanal. Quart.* 27-1, 38-56.
- Bonaparte, M. (1951), *La sexualité de la femme*. Presse Univ. de France, 3e ed., 1967.
- Bond, A. H. (1967), Sado-masochistic patterns in an 18 month-old child. *Int. J. of Psychoanal.* 48-4, 596-603.
- Brenman, M. (1952), On Teasing and Being Teased: And the Problem of Moral Masochism. *Psychoanal. Study Child VII*, p. 264-285.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1964), *Recherches psychanalytiques nouvelles sur la sexualité féminine*. Payot, Paris.
- Coulter, R. le (1956), Elimination of guilt as a Function of Perversions, in: *Perversions; psychodynamics and therapy*. Ed. by S. Lorand and M. Balint, Random House, N.Y.
- Coulter, R. le (1953), Perversies (of: Psychodynamiek der perversies) in: *Psychoanalytische thema's en variaties*. Van Loghum-Slaterus, Deventer, 1972.
- Firestone, S. (1970), *The dialectic of sex*. Bantam Books, 2nd. printing, 1972.
- Freud, S. (1915), *Ueber Triebe und Triebchicksale*. G.W. X, Imago Publ. London, 1949.
- Gero, G. (1962), Sadism, masochism and aggression, their role in symptom-formation. *Psychoanal. Quart.* 31-1, p. 31-42.
- Grunberger, B. (1956), Psychodynamic Theory of Masochism, in: *Perversions; psychodynamics and therapy*. Ed. by S. Lorand and M. Balint, Random House, N.Y.
- Horney, K. (1933), The problem of feminine masochism, in: *Feminine Psychology*, 1967, W. W. Norton, N.Y.
- Jekels, L. (1930), Zur Psychologie des Mitleids. *Imago*, 16-2, 5-22.
- Kohut, H. (1971), *The Analysis of the Self*. Int. Univ. Press, N.Y.
- Kuiper, P. C. (1969), Aggression und das Metapsychologische Modell, in: *Bis hierher und nicht weiter*, A. Mitscherlich, R. Piper & Co. Verlag,

München.

- Lampl-de Groot, J. (1937), Masochism and Narcissism. *The Development of the Mind*. Int. Univ. Press, N.Y., 1965.
- Lampl-de Groot, J. (1963), Superego, Ego Ideal and Masochistic fantasies. *The Development of the Mind*. Int. Univ. Press, N.Y. 1965.
- Lihn, H. (1971), Sexual masochism, a case report. *Int. J. of Psychoanal.* 52-4, 469-477.
- Loewenstein, R. (1957), A contribution to the psychoanalytic theory of masochism. *J. of the Am. Psychoanal. Ass.* 5, 197-234.
- Malleus Malificarum*, translated an Introduction, Bibliography and Notes by the Rev. Montagne Summers (1951), Pushkin Press, London.
- Nacht, S. (1938), *Le Masochisme*. Payot, Paris.
- Novick, J. en Kelly Novick, K. (1972), Beating fantasies in children. *Int. J. of Psychoanal.* 53-2, 237-242.
- Odes Fliegel, Z. (1973), Feminine psychosexual development in Freudian Theory; A Historical Reconstruction. *Psychoanal. Quart.* 42-3, p. 385-408.
- Pauline Réage (1962), *Histoire d'O*, J. J. Pauvert, Paris.
- Reik, T. (1941), *Masochism in Modern Man*. Grove Press, Inc. New York.
- Rubinfine, D. L. (1965), On beating fantasies. *Int. J. of Psychoanal.* 46-3, p. 315-322.
- Schuster, D. B. (1966), Notes on, a child is being beaten. *Psychoanal. Quart.* 35-3, 357-367.
- Socarides, C. W. (1958), The function of moral masochism with special reference to the defense processes. *Int. J. of Psychoanal.* 39-1, 587-597.
- Stolorow, R. D. (1975), The Narcissistic function of Masochism (and sadism). *Int. J. of Psychoanal.* 56-4, 441-448.